

Ágoston Vilmos

A KISAJÁTÍTOTT ÉLET

VÁZLAT KONRÁD GYÖRGY ESSZÉIRŐL

„Aki biztos abban, hogy alkalmasint ölni kell, az katona. Civilben is az. [...] A katona a szervezet embere, harcol, vagy igazolja a harcot, tetszőleges filozófiával. Akik a fegyvereknek parancsolnak: realisták. Számukra axióma, hogy adott esetben ölni kell.”

[KONRÁD GYÖRGY: AZ ALDOZAT NÉZŐPONTJA]

Védtelességgel és kiszolgáltatottsággal kezdődik az élet, mégis, a születésnapok ünnepén sohasem a véletlen létbevetettség tragikumára emlékezünk, hanem a megújuló létezés öröme és a folytonosság reménye társul a kezdetre való emlékezés pillanatával. Pedig tudhatnánk, hogy az emberi individuumba jellemző szuverén döntés- és cselekvésszabadságok közül semmije nincs a megszületőnek: nem ő dönti el, hogy hova, milyen családba, melyik nemzet tagjaként, és azt sem, hogy mikor fog megszületni. Ezekről csak akkor dönthetne, ha már születése előtt is ember lenne az ember. Sajnos születése után sem az. De ekkor már megfosztatott attól a döntési lehetőségtől, hogy válasszon: egyáltalán meg akar-e születni, vagy sem? Megszületett. Rögtön kezdik ünnepelni, vagy gondterhes csapásként kárhoztatják. Szeretettel óvják, védik, vagy kiszolgáltatottan lökdörik

FOTÓ: KÖBANYAI JÁNOS

a második megszületés felé, amikor saját maga dönthet; továbbra is védelemre szoruló alkalmazkodó marad, kényszereknek, eredendő meghatározottságoknak magát alávető mimikri-lét alanya lesz, vagy a meghatározottságokkal szembeszegülő, újból megszülető ember. Sőt arról is dönthet, hogy akar-e tovább élni, vagy nem.

Valószínű, ha az ember megszületése előtt már ember lehetne, akkor többen azt mondanák: köszönöm szépen, nem! Ebből nem kérek. Ti csak gyilkoljátok egymást, szóval és handszárral, pusztítsátok a világot hazugsággal, megaláztatással, „eszmenyi tisztaságú” dühődt mániákkal, de én ebből nem kérek, majd akkor születek meg, amikor csak kedves, jó és szép lesz az élet. Ugyanakkor lennének olyanok, akik azt gondolnák, hogy igenis érdemes, mert a lét értelme a harc, az elkötelezettség, gyűlöletre gyűlölet, fegyverre fegyver a válasz, és alig várnák, hogy megszülessenek, felnőjenek, hadba menjenek és nemes célért meghaljanak. Mivel az emberi döntés szabadságában benne van ennek a kétféle választásnak a lehetősége, fölöslegessé válik a születés előtti választás lehetősége. A fegyveresek mindenképp meg akarnának születni, hogy hősi halottként haljanak meg. A másíkok csak gondolkozhatnak. Ezt viszont később is megtehetik. Akkor, amikor már fölnevelték, beiktatták őket, körülnéztek és látták, mi-ként alakul e világi élet.

A másodszori, igazán emberi megszületés semmivel sem kedvezőbb körülmények között történik, mint az eredeti, legfeljebb annyi különbség van a kettő között, hogy most már ránehezedik a döntés, mérlegelés súlya: senki más nem határozhatja el helyette, hogy a környezetbe való belesimulást választja-e, vagy a szabadságot, az individuális létet, esetleg az újbóli nemléte. A legtöbb gyakorlati lét-erkölcsi gondolatrendszerben az öngyilkossághoz való jogot kizárják a logikai alternatívák közül, és meggondolandó a magyarázat is: nem szüntethetjük meg önkéntesül az életfolyamatot, amelyet nem mi indítottunk el. Ha viszont még ezt sem teheti meg az ember, akkor vajon dönthet-e igazán bármilyen alaplétre vonatkozó kérdésben? Nem. Az életre ítézés fogalmában az is benne van, hogy nemcsak a saját életünkkel nem rendelkezünk, hanem a másokét sem vehetjük el.

Mégis ölnek az emberek, és sokan lesznek öngyilkosok. Tehát a választás fogalma a hétköznapi gyakorlatban feloldódik a teoretikus tiltó kényszer alól, de az így módon keletkezett szabadság – akaratomtól függően kioldhatom a saját életemet és másit is megölhetek – már

elveszíti az emberi nembeliség értéktételező lényegét. Az emberi életnél fontosabbá válik a birtoklás szabadsága: az élet kisajátítható. A kényszerű létezést erőszakosan megszakító halál újabb kényszert teremt, a pusztítás kényszerét, amely ellentmond a szabadság fogalmának, hiszen paradox lenne egyik kényszer ellen a másikat – az életre ítézés helyett a halálra ítézés kényszerét – választani, méghozzá „szabadon”. Itt most kizárólag a feltételezett szabad választás lehetőségéről van szó és nem a hatalmi kényszernek engedelmességet életkioltásról, amelynek semmi köze nincs a szabadsághoz. Minden olyan kényszerektől dühöngő létállapotban, amelyekben a hatalom kisajátítja az élethez való jogot – születésre kényszerít, hogy legyen, akit meggyilkoljon –, a választási alternatívák elveszítik a moralitás legfontosabb elemét, a szabad, független döntés létfeltételét.

Konrád György esszéiben² a második, a morálisan választott emberi megszületés döntési folyamatát figyelhetjük meg, amikor a létbevetettség állapotában már annyira tudatossá formálódott a szubjektum, hogy választhat, melyek azok a gyámolító vagy kényszerítő meghatározottságok, amelyeket elfogad vagy szabad elhatározásából visszautasít.

Konrád György nem tud és nem is akar diktatúrában gondolkodni. Számára elképzelhetetlen a kiszolgáltatottságnak, megaláztatásnak az az állapota, amikor az emberi létezést annyira kisajátította a hatalom, hogy a kényszerű döntésekben nem érvényesül a moralitás szabadsága. Kiindulópontja teoretikus: az embernek minden helyzetben lehetősége nyílik a szabad, erkölcsileg, emberileg helyesnek vélt választás lehetőségére, és ez elsősorban saját akaratától függ, vállalnia kell a szabadságot. A morális szabadság transzcendenciája túlnő az emberi élet értékén, más szóval csak az teszi értékesé az életet, ha a döntésekben érvényesül a szabadság moralitása.

„Én leginkább azt szégyelltem, hogy mi, zsidók Magyarországon nem harcoltunk. Hogy ingyen adtuk a bőrünket. [...] Helyesnek és indokoltnak tartom a fegyveres ellenállást. Csak partizán akartam lenni, sorkatonna soha. [...] Tizenegy éves koromban megfogadtam, hogy ha ez még egyszer megismétlődik, akkor nekem is lesz fegyverem”.³ Ebben a hétköznapi huszadik századi helyzetben – amikor szerintem sokkal kevesebb lehetősége nyílt az emberi szubjektumnak és közösségeknek a szabad polgári védekezés választására, mint a megalázott bűvópataklet kényszerének az elszenvedésére – Konrád nem az életet, hanem a halált választja. Ha minket meg akarnak ölni, öljünk meg másokat, aztán majd megölnék minket is. A kérdés nem az, hogy jogos-e vagy sem, hanem az, hogy az életnél értékesebbé vált morális transzcendencia úgy kapcsolódik vissza a gyakorlati csekevéssorba, hogy feloldja az elméleti kételeyeket: elvehetem-e más életét akkor, amikor a *sajátom* forog kockán? Kiolthatom-e más ember életét, vagy sem? A másik kérdés, buzdíthatok-e másokat öngyilkosságra: fegyveresen álljanak ellent a túlerőnek, amelyben bizonyára mind elpusztulnak, vagy haljanak

meg „gyáván”. Ha jól értem, itt a moralitás: az erkölcsös halál értékesebb, mint a kiszolgáltatott ember halála. A halált ezek szerint nem az egyed, hanem a kollektívum felől szemléli, a közösség számára többet jelent az erkölcsi példa, mint az individuum élete.

Hasonló paradigmákat fedezhetünk fel napjaink más kisebbségi teoretikusainál, akik ugyancsak a fegyveres ellenállásban látják a gyakorlati kiutat, és erkölcstelennek minősítik a Mózes választotta alternatívát, amelynek lényege, hogy értékesebbnek tartotta az egyedi és közösségi biológikum megmentését, ha más mód nincs, az „Ígélet földjére” való menekülést, mint a biztos halál moralista felszólítását. Konrád gondolatrendszerétől idegen a morális menekülés joga. Nem azt mondja, hogy idejekorán fel kell ismerni az életre törő embertelen hatalmi helyzeteket, és akár a menekülés árán is meg kell menteni a biológiai értéket, hanem elsősorban a morális értéknek kell érvényesülnie, akár az étellel vagy halállal szemben. A választás a független szabadság hipotetikus birodalmában lebeg, és onnan jön el „ítélni eleveket és holtakat”. Feltétlen pozitívuma, hogy a döntéslehetőségek túlméretezésével erősíti a morális szabadság oly szűkös földi birodalmát. Ugyanakkor a teória imperativusának tisztasága szivárványi magaslattal lebeg a hétköznapi, megalázott, menekülő élet fölött. Szomorú alternatívaként nehezedik Közép- és Kelet-Európa hatalmi világára a „nekem is lesz fegyverem” jellegű elhatározás.

Amint írásaiból kiderül, Konrád ezt az opciót elsősorban múltbeli következtetésként tartja fontosnak, hiszen a jövőre vonatkozóan nem véli valószínűnek az ilyen létállapot megismétlődését; sokkal inkább egy, az emberi szubjektum morális döntéseit érvényesíthető, elvi dogmáktól mentes nyitott társadalom világából tekint vissza a jelenlegi döntéslehetőségek felé, amelyek elvezethetnek az ideális állapothoz, amikor: „magukat egy láthatatlan európai köztársaság polgárának, más szóval európai republikánusnak nyilvánítjuk”.⁴ Ha innen tekintünk vissza, akkor már nem olyan egyértelmű az emberi élet nemzeti vagy bármilyen csoport-, illetve osztályjellegű kisajátításának a kérdése. És Konrád következetesen végiggondolja ezt is: „Ki tudja megítélni, hogy melyik gyilkosság helyes, és melyik helytelen? Amikor a zsidó repülőgépek megtorló támadást hajtanak végre egy arab falu ellen, melyik asszony halála helyes és melyiké helytelen? [...] Nem vagyok állam, megengedhetem magamnak, hogy pacifista és anarchista legyek. Nem lévén felelős politikus, az én mesterségemmel ez a két álláspont összefér.”⁵

Nemcsak összefér, hanem az előbb kifejtett moralitás általános érvényét is újragondolja, és eljut az előbb számonkért biológiaiérték-fogalom megfogalmazásához: „Ölni vagy nem ölni? Ez a sarkalatos erkölcsi dilemma. [...] Ehhez a kérdéshez képest a nemzetek, osztályok, vallások és kultúrák küzdelmei szellemileg alárendelt jelentőségű kérdések.”⁶

„Az is gyilkos, aki törvényes felhatalmazással, szolgálati kötelességből, állami parancsra öl, és az is, aki

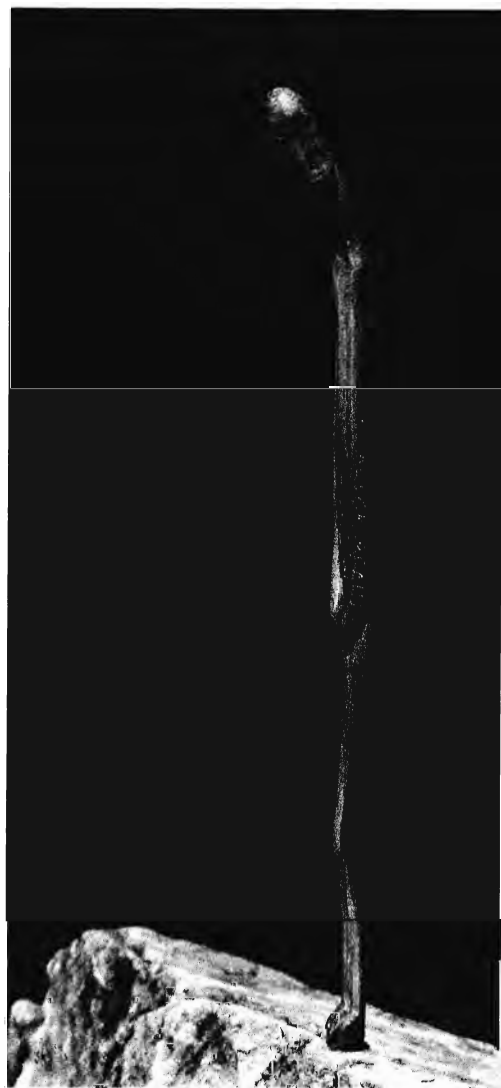
anélkül, csupán személyes érdektől vagy indulattól vezérelve. Teljesítményének erkölcsi megítélése szempontjából az állami gyilkos és a magángyilkos között nincsen érdemleges különbség.”⁷

„Aki embert öl, az elkövette az abszolút bűnt, mert az emberi személy élete semmilyen igazolásra nem szoruló, öncélú érték.”⁸ A logikai koherenciához és elméleti következetességhez mereven ragaszkodó elme ebben a pillanatban rádöbben, hogy téves úton közelítette meg Konrád gondolkodásmódját, mert az idézetnek az ellentétpárját is éppen olyan szentenciaként olvashatja, mint a töprengésre indító kezdeti megállapításait, és be kell látnia, hogy a gondolatkifejtő monológ sorozat valóban „inkább stílus, mint tantétel”.⁹ Azt is egyetértően állapíthatja meg, hogy a korábbi, közösségre utaló erkölcsi transzcendenciával ellentétben. Konrád elébe helyezi „a személyt a közösségi retorikának”.

Ha most visszatérünk az eredendő meghatározottságok köréhez, szintén megállapíthatjuk, hogy a szubjektum szabad döntési lehetőségei során nem a korlátlan szabadság birodalmából indul ki, hanem bizonyos kötöttségeket elfogad, másokat visszautasít. „Apám hagyományosan átadott engem a zsidó sorsomnak azáltal, hogy engem körülmetéltetett”.¹⁰ Ezt a kiinduló meghatározottságot nem vonja kétségbe, bár szintén azok közé a kötöttségek közé tartozik, amelyet tudta és akarata nélkül döntöttek el, tehát az újjászületéskor felülvizsgálhatná a döntés értelmét: vajon vállalnia kell vagy sem? Talán ez az egyetlen meghatározottság, amelyet Konrád nem kérdőjelez meg. „Állampolgársága és anyanyelve magyar. Vallása zsidó”¹¹ – írja önmeghatározásként.

Három alapkérdéssel kell szembenéznie: zsidó családban született, magyar nyelven ír, a diktatúrák századában él Közép-Európában. Életveszélyes paraméterek. A magyarok nem tartják magyarnak, a zsidók számon kérik, miért nem megy Izraelbe, a hatalmi struktúrák integrálni vagy kiközösíteni akarják. Választási lehetőségei tágak, ő mégis úgy döntött, hogy itt akar újjászületni: Budapesten.

A közép-európai sors iróniájára jellemzően, egy kistriononi véletlen folytán – a születési helyként jelölt Debrecen és a gyermekkori Berettyóújfalu nincsenek oly messze a határtól – akár Romániában is születhetett volna, és akkor most jócskán töprenghetne, hogy magyarul ír, zsidó vallású románnak tartják-e, akihez értelem szerűen közelebb kerül Bukarest hatalmi kényszere, mint a budapesti rövid távolság, a balkáni hatás erősebb lenne, mint a közép-európai, a hosszabban tartó nemzeti diktatúra, mint a jellemi deformációra serkentő, de végül is nem a kiirtással fenyegető „puha diktatúra”. Többek között olyan kérdések között is döntenie kellene, hogy miként száll szembe a vérgőzös nemzeti ideológiával, mint magyar-zsidó, vagy mint román-zsidó? Egyáltalán kimarad-e mindenből mint zsidó? Erre különben is csak ideig-óráig lett volna lehetősége. Állítólag még Izraelben is gyanúsán méregetik egymást a moldvai és az erdélyi zsidók. Még oda is továbbvitték

BÖRÖCZ ANDRÁS: CERUZASZOBOR

azokat az előítéleteket, amelyeket az európai térség kizárólagos, román és magyar nemzeteszményei sulykolnak beléjük, valamint azt, hogy a román gyanakodjon a magyarra, még ha mindketten zsidók, akkor is.

Valószínűnek tartom, Konrád azt választaná, hogy ő magyar-román-zsidó. Ami azt jelentené, hogy a kizárólagos román nacionalizmussal szemben a magyar kisebbség érdekvédelméért emelne szót románul, és a magyar szélsőséges elméletek ellen magyarul írna. Ha pedig kivándorlásra kényszerülne – mert a szellemi létminimum alá kényszerítő román nemzeti diktatúrával szemben a szuverén gondolatvilágán és független értékítéletén túl a pusztá léte is veszélybe kerülne –, akkor ismét döntenie kellene: most már a magyar kultúrkörhöz kapcsolódik. Magyarországra jön, hogy magyarul ír, zsidó legyen, vagy Izraelbe megy, ahol elsősorban héberül szólhatna a szélesebb olvasóközönséghez. Abban az esetben, ha a magyart választaná, már az áttelepülési iratok beadásakor tapasztalhatná, hogy Magyarország – a számos ideológiai és populista megnyilvánulások elle-

nére – nem nemzetállam, tehát olyan alapon, hogy valaki a magyar kultúrkörhöz tartozik, nem várna tárt karokkal; míg Izrael ilyen szempontból nemzetállam: mindössze annyit kellene bebizonyítania, hogy anyai lezármazási ágon zsidó, könnyen megkapná az izraeli állampolgárságot. Ha Konrád György továbbra is kitartana emellett, hogy ő magyar író, mert könnyebben, szebben és nem utolsósorban másként ír az ember azon a nyelven, amelyet kiskora óta megszokott, és a feltételezhetően Romániához csatolt Berettyóújfaluból áttelepülne Budapestre, akkor kiderülne, hogy Budapest mégis a csonka nemzettudatú állam központja, mert elvárják tőle, hogy legyen harcos berettyóújfalusi, küzdjön a visszacsatolásért, ugyanakkor ne szóljon bele a budai ügyek intézésébe, ne akarjon ittmaradni, csak a földdel és házával együtt „jöjjön vissza”, de addig is menjen, ahova akar, mert elegenden vannak itt Magyarországon, ráadásul még származása is gyanús: zsidó. Különben is erkölcstelen az, aki odahagyja azt a szép, ősi magyar várost: Berettyóújfalut.

Érdekes, hogy Konrád György esszéiben a fenti, meg sem fogalmazott, hiszen számára nem élettapasztalatként felbukkanó lehetséges meghatározottságokra is találunk feleletet. „Elébe helyezem a személyt – írja – a közösségi retorikának, a felduzzasztott nemzeti és osztályöntudatnak.”¹² Ezt viszont most már általános érvé-

nyű megfogalmazásként kell értékelnünk, hiszen közvetlenül kapcsolódik szabadságeszményének ideális döntésvilágához, amelyben nem kap helyet semmilyen fundamentalizmus vagy diszkrimináció: „A sokféle, egymást is diszkrimináló fundamentalizmusoknak egy közös istenük van: a diszkrimináció. Nemcsak az államok diszkriminálnak, a zsidó, a keresztény és az iszlám vallás fundamentalizmusa is ezt teszi.”¹³

Ez a szemlélet nem zárja ki azt, hogy szeretetteljesen, otthonosan érezze magát Jeruzsálemben, Budán és Berettyóújfalun, és idegennek bárhol, ahol fegyverről álmodnak a különböző fundamentalizmusok. Amíg az egyéni életet nem sajátítja ki a közösségi retorika, addig van remény a szabadságra.

IDÉZETEK:

1. Konrád György: *Hangulatjelentés*. Irodalmi levelek, 1989. 31. old.
2. Konrád György: *Európa köldökén*. Magvető, 1990; *Az újjászületés melankóliája*. Pátria, 1991.
3. *Az önvédelem etikája: Európa köldökén*, 198. old.
4. *Az embernek kell egy filozófia: Európa köldökén*, 18. old.
5. *Jeruzsálemi gondolatok*, i. m. 215. old.
6. *Az áldozat nézőpontja*, i. m. 20. old.
7. i. m. 21. old.
8. i. m. 23. old.
9. *Az embernek kell egy filozófia*, i. m. 18. old.
10. *Jeruzsálemi gondolatok*, i. m. 208. old.
11. *Az újjászületés melankóliája*, i. m. 7. old.
12. *Az embernek kell egy filozófia*, i. m. 18. old.
13. *Barbarizáció: Európa köldökén*, i. m. 108. old.

AZ ÓKORI KELET NAGYJAI – FRÖHLICH IDA KÖNYVE DIÁKOKNAK –

Fröhlich Ida, a holt-tengeri tekercsek irodalma, a Biblián kívüli irodalom valamint a hellénizmus kora zsidó történeti problémáinak elismert hazai szakértője új, ismeretterjesztő könyvét elsősorban a téma iránt érdeklődő fiatalok, középiskolai és egyetemi diákok forgathatják majd nagy haszonnal. Az ismeretterjesztő jelleg igen pozitívan értékelendő, hiszen nemcsak a bibliai személyekről szóló bibliai beszámolók/elbeszélések parafrázisát találjuk F. I. könyvében, hanem azok elemzését és kritikáját is. F. I. felhasználja a legújabb régészeti felfedezések eredményeit is. A kötetet a fontos tárgyi emlékekről valamint a helyszínekről készített fotók illusztrálják, lehetővé téve az olvasó számára az ókori Kelet itt szereplő régióinak vizuális megismerését is.

A kötet címe kissé megtévesztő, hiszen a válogatásban szereplő személyek csak az ókori Kelet egy régiójának történeti személyiségei, a Bibliából illetve a II. Templom korszakának irodalmából jól ismert hősökről illetve antihősökről van szó. A Fröhlich Ida által kiválasztott személyiségek *valamennyien az ókori Izrael történetének sorsdöntő időszakaiban vagy éppen sorsfordulóin éltek*, s nemcsak önmagukért, hanem népükért vállaltak vagy nem vállaltak felelősséget. A könyv foglalkozik magukkal a történeti eseményekkel, azoknak a hősökre gya-

korolt személyiségformáló hatásával vagy éppen a történeti személyiség történelemformáló szerepével. Fröhlich Ida elsősorban mint történész tekint az eseményekre és a személyekre, így részletes elemzések olvashatók a korszakok történeti összefüggéseiről, az uralkodók esetében a bel- és külpolitikai körülményekről egyaránt – s így, közvetve, valóban az egész ókori Kelet megjelenik az elemzésekben. A szerző elemző módszerének talán legnagyobb erénye, hogy a hősök portréinak megrajzolásakor nemcsak a „történelem nagy alakja”-t ábrázolja, hanem az egész személyiséget, s így szinte teljes képet kapunk *Saulról és Dávidról, Salamonról és Izebelről* stb. A hősök kiválasztása minden bizonnyal a szerző szubjektív döntésén múlott, s ezért mindenképpen kiemelkedőnek tartjuk, hogy az ókori Kelet nagyjai között hely jutott a gonosz királyné prototípusának tartott *Izebelnek* és a sokak által árulónak tartott történetíró-hadvezérnek, *Josephus Flaviusnak* is.

Fröhlich Ida könyve az igen kis terjedelem és az ismeretterjesztő jelleg mellett komoly kutatómunkát feltételező mű, s ezért sajnáljuk, hogy a kötethez nem tartozik részletes bibliográfia és a jegyzetek, utalások is hiányoznak. Minden bizonnyal az is a szerzőszerkesztők (illetve a címlaptervező) hibája és nem a szerzőé, hogy a kötet címlapján a szerző neve nem szerepel.

L. A.